

VITÉZ JÁNOS ÉS ENEA SILVIO PICCOLOMINI LEVELEZÉSE AZ 1450-ES ÉVEKBEN¹

SZILÁGYI EMŐKE RITA

„Aki Vitéz János humanista egyéniségének kialakulását meg tudja magyarázni, az egyúttal megtalálta a kulcsot a magyar Quattrocento titkához is.” – írta egykor Huszti József,² majd Vitéz humanizmusának nemcsak létrejöttét, hanem jellegét is leginkább Pier Paolo Vergerio hatásával magyarázta.³ Meggyőződésem azonban, hogy Vitéz humanizmusának jellegét nem feltétlenül Vergerióhoz fűződő barátsága, és nem is egy esetleges itálai tanulmányi út, hanem sokkal inkább bécsi kapcsolatai felől, azon belül is elsősorban Enea Silvio Piccolominivel folytatott legalább másfél évtizedes levelezése alapján érdemes vizsgálni. Doktori disszertációm Vitéz János mecénatúrájáról, valamint bécsi kapcsolatairól írom, s e téma kapcsán Vitéz és Enea Silvio Piccolomini levelezésének és kapcsolatának kutatása, illetve bemutatása kulcsfontosságúnak mutatkozik.

¹ Jelen tanulmány a MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz és Barokk Kutatócsoportjának 2010-es évi, *Szolgálatomat írom kegyelmednek. Misszilis és fiktív levelek, naplók, emlékkönyvek, dedikációk és alkalmi feljegyzések a régi magyar irodalomban* című konferenciáján elhangzott előadásom írásos, bővített változata. A tanulmány elkészülésében nagy segítségemre voltak a Balassi Intézet Klebelsberg Kunó és a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjai.

² Huszti József, „Pier Paolo Vergerio és a magyar humanizmus kezdete”, *Filológiai Közlöny* 1955, 521.

³ Huszti József, *Janus Pannonius*, Pécs, Janus Pannonius Társaság, 1931, 13: „Nem elhanyagolható erő valamivel később Enea Silvio Piccolomini hatása sem, aki évtizedekig III. Frigyes udvarában tartózkodott s akit a magyar humanizmussal sok szál fűzött össze. Enea Silvio hatása azonban már csak Vitéz Jánosnak többé-kevésbé kialakult humanista egyéniségével találkozhatott; az alapokat kétségtelenül Vergerio rakta le.” Vergerio Vitézre gyakorolt hatásáról ld. még Pajorin Klára, „Vitéz János műveltsége”, *ITK* 108 (2004) 533–540. ill. Kiss Farkas Gábor e kötetben megjelenő tanulmányát, 119–130.

Vitéz és Piccolomini ismerettsége

Fraknói Vilmos mai napig referenciapontként szolgáló monográfiájában az 1452-es bécsi találkozót mutatja be a két püspök közti első találkozásként, ám nem sokkal később homályosan fogalmaz:⁴ „Az ifjúkori barátság és a szellemi irány közössége, mely Vitéz Jánoshoz csatolá (ti. Piccolominit), remélni engedte, hogy megnyerheti ennek közreműködését, és így sikerülend lecsillapítani a régi gyűlöletet, kiegyenlíteni az ellentétes érdekeket.” Fraknói nem ad meg más forrást, csupán Piccolomini *Historia Australis*át⁵ és *Commentarii rerum memorabilium*át. Nem tudni azonban, miféle ifjúkori barátságról lehetne szó, hiszen ekkor már mindketten túlvoltak negyvenedik életévükön, s korábbi találkozásáról sem Piccolomini az említett műveiben, sem más ismert forrás nem tudósít.⁶ Egyéb külső forrás híján a levelezésüket szokás görcső alá venni, ám úgy tűnik, ez az útvonal is problémákat és további kérdéseket vet fel.

⁴ Fraknói Vilmos, *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest, Szent István Társulat, 1879, 83.

⁵ Az 1452-es követség leírását ld. Eneas Silvius Piccolomini, *Historia Australis*, Teil 1–2., hrsg. von Martin Wagendorfer und Julia Knödler, Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 2009 (Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum nova series 24), 748–753, 748: „Hvngari ut intellegunt suum regem esse Viennae, mox ad eum mittunt Augustinum episcopum Iauriensem. Nec diu post Dyonisius archiepiscopus Strigoniensis sanctae Romanae ecclesiae cardinalis, *Varadiensis* et *Vacciensis* episcopi, Nicolaus vaivoda, Ladislaus Palatinus ac filius Iohannis gubernatoris et alii complures regni proceres et legati communitatum cum duobus equitum eo veniunt.” Wagendorfer jegyzetében írja: „Die ungarische Delegation war spätestens am 8. 10. 1452. in Wien, wie das Datum der Begrüßungsrede des Johannes Vitéz lehrt. (...) Außer einer Ansprache des Dr. Nicolaus Barius ist über die Tätigkeit dieser Delegation nichts bekannt; nach Abschluß der Verhandlungen am 16. 10. 1452. lud Ladislaus sämtliche ungarische Prälaten und Barone sowie zwei Adelige aus dem Komitat zum Wiener Tag vom 11. 11. 1452.” A másnapi válaszon Piccolomini és Vitéz is megszólalnak a császár és Ulrich Sonnenberger után. (Másik leírását ld. Wagendorfer 2009, 801–802. sqq.) A beszédet ld. Iohannes Vitéz de Zredna, *Opera quae supersunt*, ed. Boronkai Iván, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum), 225–234; *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, ford. Boronkai Iván – Bellus Ibolya, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987, 307–319. Piccolomini a *Commentariorum*-ban nem nevezi meg Vitézt, és elég távolságtartóan ír a magyar követség bécsi útjáról, mikor azok Lászlót követelik királyuknak, ld. *Pii Secundi Pontificis Maximi Commentarii*, Textus, ed. Ibolya Bellus – Iván Boronkai, Budapest, Balassi Kiadó, 1993, 582.

⁶ Fraknói óvatosan céloz arra, esetleg a bázeli zsinaton (1431–1449) ismerkedhettek össze, de forrás híján nem mer konkrétan fogalmazni: „Valószínű, hogy Vitéz János, a magyar cancellár, Gothálóczi Máté oldala mellett, folytonosan kísérte a királyt utazásaiban. (...) Ekkor ismerkedhetett meg Olaszország hírneves tudósaival, kiket majdan bőkezűségének nyilvánulásaival fog elhalmozni. És ugyanakkor alkalma nyílt, hazájának számos egyházi és világi kitűnőségeivel összekötöttesbe, többekkel baráti viszonyba lépni.” – Fraknói 1879, 12.

Levélygyűjtemények mint források

Vitéz *Leveleskönyve* az 1445 és 1451 közti kancelláriai munka termését mutatja be, ebben azonban nem találni Piccolominihez írt levelet. Boronkai Iván kritikai kiadásában a *Leveleskönyv* után közli a későbbi – sokszor bizonytalan szerzőségű és gyakorta keltezés nélküli – leveleit is az 1451 és 1469 közti időszakból, illetve beszédeit az 1452 utáni évekből.⁷ A Boronkai-féle kritikai kiadás szerint a legkorábbi levél, melyet Vitéz Piccolomininek, azaz akkor már II. Pius pápának címzett, 1462-ből származik, s hangvételét tekintve a hivatalos levelek közé sorolandó.⁸

Piccolomini episztoláinak teljes kiadása mai napig nem készült el. Rudolf Wolkan gondozásában látott napvilágot az 1443 és 1454-es évek közti forrásokból készült négy kötet a *Fontes rerum Austriacarum* című sorozatban, ám ez a kiadás nemcsak a befejezését, hanem a kiadott korszak anyagát tekintve is hiányos maradt.⁹ 1464-ig, tehát II. Pius haláláig olvasható szintén nem az összes levele az *Opera omnia quae extant* című bázeli 1551-es kiadásban. A legtöbb Vitézhez írt Piccolomini-levelet Fraknoi adta ki *Zrednai Vitéz János politikai beszédei és Aeneas Sylvius Piccolomini Vitéz Jánoshoz intézett levelei* című gyűjteményében, mely levelek közül az 1454 nyaráig írtakat később Wolkan is közzétette Fraknoi nyomán.¹⁰ A ma ismert legkorábbi levele Vitézhez 1453. november 13-án kelt, azonban leveleinek szereplőjeként és értesülései forrásaaként a váradi püspök már 1453 áprilisától kezdve gyakorta feltűnik.¹¹ Egy ez év április 27-én Bánfalvi Miklósnak írt levelében a Vitéztől kapott ajándéklovat és magát a püspököt dicséri, sőt egy április 18-án Stephan Aloch kancellárnak címzett leveléből az is kiderül, hogy ekkor már bizonyosan élénk levelezésben állt Vitézzel, ugyanis sürgeti Alocho, hogy juttassa el hozzá a levelét:¹² „Tiszteletre méltó férfi, kedves barátom. Írtunk valamicskét jó szokásunkhoz híven a tisztelendő atyának, a váradi püspök úrnak, Magyarország kancellárjának, de mivel nem tudjuk, hol tartózkodik ezidő tájt, megbízva a ti szívességetekben a levelet hozzátok irányítjuk, ugyanis nincs afelől két-

⁷ Boronkai (l. 5. j.). Magyarul: Boronkai – Bellus 1987 (l. 5. j.).

⁸ Vö. Csapodiné Gárdonyi Klára, *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, 34.

⁹ *Der Briefwechsel des Eneas Sylvius Piccolomini*, 4 Bd., hrsg. von Rudolf Wolkan, Wien, Hölder, 1909–1918 (*Fontes rerum Austriacarum*, a továbbiakban: FRA 61, 62, 67 és 68). Armando Nuzzo javaslatára felvettem a kapcsolatot Fabio Fornerrel, aki a kiadatlan Piccolomini-levelek összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével foglalkozik, ám tudomása szerint nem került elő eddig ismeretlen, Vitézhez írt Piccolomini-levél.

¹⁰ *Zrednai Vitéz János politikai beszédei és Aeneas Sylvius Piccolomini Vitéz Jánoshoz intézett levelei : 1453–57*, ed. Fraknoi Vilmos, Budapest, 1878.

¹¹ FRA 68, 132–133. V. Miklósnak, Bécsújhely, 1453. ápr. 10. FRA 68, 133–134. Juan Carvajalnak, Bécsújhely, 1453. ápr. 10.

¹² FRA 68, 142–143. Stephan Aloch kancellárnak, Bécsújhely, 1453. ápr. 18.

ségünk, hogy gyakorta küldötök hírnököket hozzá. Kérünk tehát, hogy az írásunkat amilyen gyorsan lehet, továbbítsátok.” Ebből világosan kiderül, hogy a két püspök legalább 1452 óta élénk levelezésben állt egymással, így Vitéz részéről egy évtizednyi levelezés hiányával biztosan számolnunk kell. E hiányosságra már Csapodiné Gárdonyi Klára is felhívta a figyelmet,¹³ s azóta sem sikerült pótolni az elveszett láncszemeket.

Következtetés és forráskutatás

A hiány pótlására két megoldás kínálkozik: a forráskutatás és az eddigi ismeretek alapján bizonyos következtetések levonása, jelen esetben egyik út sem megkerülhető. A kérdésre, vajon miféle „ifjúkori barátság és szellemi irány közössége” kötötte össze a két püspököt, részben talán meg lehet felelni, ha alaposan megvizsgáljuk a levelezésük tartalmát. Kétségtelenül feltűnő, milyen baráti a hangneme Piccolomini leveleinek, Vitéznek nem mint fontos egyházi személynek vagy kancellárnak ír, hanem mint barátjának, aki mellesleg jó összeköttetései és magas beosztása révén olykor segítséget nyújthat. Lehetséges, hogy Fraknóit ez a baráti hangnem vezette arra a gondolatra, hogy a két püspök korábbi ismeretségét olvassa ki belőle. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy az ismeretség valóban 1452-ben kötöttet és már kezdettől fogva közös célok vezérelték mindkettejüket: egyrészt a törökellenes háborút előkészíteni, másrészt a fiatal, többnyire bécsi értelmiségnek átmeneti patronálást nyújtani.

Piccolomini részéről az 1453 és 1457 közti időszakból ismerünk Vitézhez írt leveleket, ezek részben ajánlólevelek, részben köszönetnyilvánítások a bíborosi cím eléréséhez nyújtott segítségért, de találni dedikációt is, valamint ki tudjuk következtetni pár mára eltűnt levél tartalmát és keltét, ezek a sorrendben a következők:¹⁴

1453. nov. 13., Bécsújhely, a volaterrai Nicolaus Liscius ajánlása¹⁵

1453. dec. 24., Bécsújhely, köszönetmondás a bíborosi cím támogatásáért¹⁶

1454. jan. 22., Bécsújhely, Johannes Nihili ajánlása¹⁷

1454. júl. 31., Bécsújhely, Johannes Tröster ajánlása¹⁸

¹³ Csapodiné Gárdonyi (vö. 8. j.), 33; Pajorin Klára, „Keresztes hadjáratok és a humanizmus megjelenése Magyarországon”, *JtK* 110 (2006) 10.

¹⁴ A kikövetkeztetett leveleket zárójelben hozom.

¹⁵ Fraknói 1878 (I. 10. j.), Nr. 1. = FRA 68, 182. ep. Ugyanót Prokop von Rabensteinnek is ajánlja 1453. dec. 17-én kelt levelében, FRA 68, 391. Nr. 205.

¹⁶ Fraknói 1878 (I. 10. j.), Nr. 2. = FRA 68, 206. ep.

¹⁷ Fraknói 1878 (I. 10. j.), Nr. 3. = FRA 68, 238. ep.

¹⁸ A levelet a kremsmünsteri Stiftsbibliothek cod.10. 249-es foliója őrizte meg, egyelőre ez az egyetlen példánya ismert. A forrást magyar fordítás és egy tanulmány kíséretében kiadtam, ld. Szilágyi Emőke Rita, Ajánlás bécsi módra. Enea Silvio Piccolomini ajánlólevele Johannes Trösterről

1455. márc. 14., Bécsújhely, a regensburgi gyűlés beszédének dedikációja¹⁹
 (1455. ápr. 15. után, Bécsújhely, Kosztolányi (Polycarpus) György ajánlása)
 1455. máj. 15., Bécsújhely, törökellenes háborúról²⁰
 1455. júl. 18., Bécsújhely, Virgilius Brixiensis ajánlása²¹
 1456. dec. 27., Róma, köszönet²²
 1457. márc. 11., Róma, köszönet és kérés²³
 (1457. márc. 14. és aug. 1. közt, Róma, üdvözlés)
 1457. aug. 10., Róma, üdvözlés²⁴

Ajánlottai sorában az első Liscius Miklós, őt követi Johannes Nihili,²⁵ a híres prágai csillagász és Vergilius Brixiensis, a meglehetősen rejtélyes vándorhumanista. Vitéz mecénási tevékenységének korán híre ment a környező országokba is, Piccolomini pedig egyenesen Maecenasszal azonosította egyik ajánlólevelében, s talán nem véletlenül.²⁶ Ahogyan Peter Burke rámutatott, a szóban forgó korszakban nem volt ritka az ilyesfajta elnevezés:²⁷ „Augustushoz, amint azt Horatius és Vergilius nagyon is jól tudta, Maecenason át vezetett az út, míg a reneszánsz Itáliában esetenként Maecenas-hoz is közvetítőkre volt szükség, akiket Panormita megvetően csak »Mecenatuli« néven emlegett.” Piccolomini tehát a *Maecenatulus*-szerepet vállalva küldte a tőle segítséget kérő barátait Vitézhez, akihez patronáltjai ezért többnyire vagy Piccolomini, vagy unokaöccse, Janus Pannonius révén kerültek hozzá. Liscius Miklós az ajánlásnak köszönhetően titkári hivatalt nyert László prágai udvarában a kancellárián, így ekkortól

Vitéz Jánosnak 1454 nyarán, in *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, szerk. Csörsz Rumen István, Budapest, rec.iti, 2010, 125–132.

¹⁹ Fraknoi 1878 (I. 10. j.), Nr. 4., 5. = FRA 68, 291. ep.

²⁰ Fraknoi 1878, Nr. 6.

²¹ Fraknoi 1878, Nr. 7.

²² Fraknoi 1878, Nr. 8. = *Opera quae extant omnia*, 1571, ep. CXCVIII., itt 1457-re (!) van datálva a levél!

²³ Fraknoi 1878, Nr. 9. = *Opera quae extant omnia*, ep. CCXLV.

²⁴ Fraknoi 1878, Nr. 10. = *Opera quae extant omnia*, ep. CCCLXX.

²⁵ Johannes Nihil ekkor III. Frigyes udvari asztronómusa volt, de onnan elvágott. Piccolomini ugyanazon a napon (1454. jan. 22.) három levélben is beajánlotta: kettőt Podjebrád Györgynek címzett (egyét a saját, másikat III. Frigyes nevében), a harmadik levél pedig Vitéznek szól. Mivel júniusban még Juan Carvajalnak is ír egy ajánlást Nihilről, bizonyos, hogy a korábbiak sikertelenek voltak. Ez utóbbi levél dicstoposzai sok hasonlóságot mutatnak az egy hónappal később írt Tröster-ajánlólevelében olvashatókkal. FRA 68, 425–427. (237. ep.), FRA 68, 612. (XIX. ep.); FRA 68, 427–428. (238. ep.); FRA 68, 489–492. (290. ep.) Nihilről bővebben ld. Paul-Joachim Heinig, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493), Hof, Regierung und Politik*, Köln–Wien, Böhlau, I–III. Bde, 1997, 746–748, ill. Christine Reinle, „Geheimwissenschaft und Politik. Mantik, Magie und Astrologie an den Höfen Kaiser Friedrichs III. und Pfalzgraf Friedrichs des Siegreichen”, in *König, Fürsten und Reich im 15. Jh.*, hrsg. von Franz Fuchs, Paul-Joachim Heinig und Jörg Schwarz, Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 1993, 337.

²⁶ Ld. Szilágyi 2010 (vö. 1. j.).

²⁷ Peter Burke, *Az olasz reneszánsz*, ford. Bérczes Tibor, Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 123.

kezdve Piccolomini az ő révén is próbálta újabb kegyeltjeit Vitéz és László szolgálatába juttatni.²⁸ Feltehetően Kosztolányi (Polycarpus) Györgyöt is beajánlhatta Vitéz kegyeibe, legalábbis erre utal Kosztolányihoz írt levelében, mikor az III. Frigyes udvarában próbált állást szerezni Piccolomini révén:²⁹ „Itt (ti. Frigyes udvarában) nem talállok hozzád méltó helyet. Nézetem szerint okosabban fogsz cselekedni, ha a magyar királynál, vagy udvari embereinél igyekszel alkalmazást nyerni. Ez irányban igénybe veheted a váradi püspöknek, a legtudósabb atyának támogatását.” Fraknoi Vilmos is említi monográfiájában, hogy nem egy tudós, biztos megélhetés híján, Enea Silvio Piccolominihez fordult segítségért, aki az esetek többségében Vitézhez irányította barátait. Így történt ez többek közt az imént felsoroltakkal.³⁰ A Fraknoi által felállított listát azonban bővíthetjük egy újabb névvel: Johannes Trösterével, akit Piccolomini 1454 nyarán ajánlott Vitéz figyelmébe és kegyeibe. Az ajánlólevél 1454. július 31-én kelt és a kremsmünsteri apátsági könyvtár 10-es jelzetű kódexében található közvetlenül Tröster egyetlen ismert irodalmi műve előtt. Tröster *Dialogus de remedio amoris* című művének egyik variánsát minden bizonnyal Vitéznek ajánlotta, jóllehet mai napig nem ismerünk konkrétan neki címzett dedikációt.³¹ Franz Josef Worstbrock szerint Tröster az ajánlás mellett található kézirat variánsát Piccolomini ajánlóleveléhez szerkesztette és a dialógust az ajánlással együtt küldték el Vitéznek. A kremsmünsteri ajánlólevél jól példázza, hogy lappanghatnak még olyan Piccolomini-levelek, melyek a főbb hagyományozódási vonalat elkerülve maradtak fent, így remélhetőleg előkerülnek még a közeljövőben eddig nem ismert Vitéznek címzett levelei is. Például ilyen, csak utalásból ismert levél volt az, melyben Vitéznek gratulál a börtönből való kiszabadulásához. Ismerünk ugyanis egy 1457. augusztus 10-én kelt üdvözlő levelet,³² ám augusztus 1-én Trösterhez írt levelében Piccolomini említi, hogy ugyan már küldött egy üdvözlő levelet korábban is a váradi püspöknek, de szándékában áll még egyet írni.³³

²⁸ FRA 68, 378. Piccolomini Niccolò Liscius Miklósnak Prágába, Bécsújhely, 1453. dec. 12.

²⁹ Fraknoi 1879 (I. 4. j.), 132–133. 1455. ápr. 15. vö. *Reliquiae* 12. Az egész levél fordítását és bővebben ld. Fraknoi Vilmos, „Mátyás király magyar diplomatái”, *Századok* 32 (1898) 1–14, különösen 3–5, 5: „Követte-e György a sienai püspök tanácsát, nem találjuk nyomát. 1458 nyarán tűnik fel újból. (...) Ekkor tehát már királyi szolgálatban állott, és mint titkár, a cancelláriában volt alkalmazva, ahol kétségkívül Vitéz János nyitott neki tért tehetségei érvényesítésére.”

³⁰ Fraknoi 1879 (I. 4. j.), 132–133.

³¹ A dialógus kritikai kiadását disszertációm keretében készítem el, Trösteréről, a dialógusról és annak kiadásairól bővebben ld. Szilágyi 2010. ill. Franz Josef Worstbrock, „Johannes Tröster”, in *Verfasserlexikon* 9 (1995) 1078–1083; Paul Lehmann, „Dr. Johannes Tröster, ein humanistisch gesinnter Wohltäter Bayerischer Büchersammlungen”, *Historisches Jahrbuch* 60 (1940) 646–663.

³² *Opera quae extant omnia*, 839.

³³ *Opera quae extant omnia*, 833–834.

Mivel Vitéz részéről mindezidáig egyetlen olyan levél sem került elő az 1450-es évekből, melyet Piccolomininek írt volna, csupán következtetni tudunk arra vonatkozólag, hogy mikor és miről írhatott híres levelezőpartnerének:

(1453 ápr. 10. előtt, illetve a későbbiekben is: tájékoztatás Magyarország politikai helyzetéről)
 (1454 márc. és 1455 márc. közt a Gutenberg-Bibliáról)
 (1455 márc. előtt szeretné Piccolomini egy új művét megismerni)
 (1455 és 1457 közt Tröster révén átadott levelek vagy üzenetek)
 (1459. márc. 19. előtt Janus Pannonius érdekében)

Az egyik feltételezett levele 1454 és 1455 tavasza közt születhetett az 1454 márciusában tett mainzi követi útja és élményei hatására. Borsa Gedeon feltételezi, hogy mikor Piccolomini Juan Carvajal bíborosnak 1455. március 12-én kelt levelében leírja a Gutenberg-Bibliáról való értesüléseit, akkor egyik forrásaként Vitézt nevezhetjük meg.³⁴ A feltételezés, mégha helytálló is, egyelőre semmiképpen sem bizonyítható, mivel nem maradt fent levél Vitéztől, már amennyiben nem szóbeli közlésről volt szó, hiszen az 1455-ös bécsúj helyi gyűlésen alkalmuk volt ismét találkozni egymással. Ráadásul Vitézt mint forrást megjelölni már csak azért is problémás, mert maga Piccolomini is több hírforrásról beszél.

Nem csupán egy konkrét, hanem általánosságban véve a tematikát tekintve számolhatunk olyan Vitéz-levelekkel, melyekben a magyarországi ügyekről számolt be a váradi püspök. Piccolomini az 1440-es évek közepétől kezdve élénk érdeklődést mutatott a magyar politikai történések iránt. Legutóbb Pajorin Klára ismertette Piccolomini kapcsolatát a magyar humanistákkal,³⁵ illetve Marton József foglalkozott Piccolomini magyarságképével. Marton megállapította, hogy a *Commentarii rerum memorabilium* magyar fejezetében (XII,16) „a múlt és jelen leírt eseményeinek az aránya 1:5”³⁶, tehát a későbbi pápa értesüléseinek javát nem a történetírók munkáiból, hanem kortársaitól szerezte. Enea 1453-ban V. Miklósnak és Juan Carvajal bíborosnak írt leveleiből kiderül, hogy Magyarországra vonatkozó ismereteit Vitéztől nyerte, feltehetően ez a későbbiekben sem változott. Megjegyzendő azonban, hogy Piccolomini már az 1440-es években levelezésben állt többek közt Szécsi Dénes esztergomi érsekkal is, jóllehet hírforrásként név szerint nemigen nevezte meg őt.³⁷

³⁴ Lino Gómez Canedo, *Un español al servicio de La Santa Sede. Don Juan de Carvajal, cardenal de Sant'Angelo, legado en Alemania y Hungaria*, Madrid, 1947, 329. ill. Borsa Gedeon, „Vitéz János és a könyvnyomtatás”, *MKSz* 107 (1991) 113–116.

³⁵ Pajorin Klára, „Enea Silvio Piccolomini politikai eszméi és az első magyar humanisták”, in *Irodalom és politika*, szerk. Román Mónika (Publicatio-nes Universitatis Miskolciensis, sectio Philosophica, tom. 7, fasc. 1.), Miskolc, Miskolci Egyetem, 2001, 93–97.

³⁶ Marton József, „Magyarország képe és megítélése Enea Silvio Piccolomini életművében”, *Itk* 110 (2006) 463.

³⁷ FRA 68, 62. ep. és 63. ep.

Minden bizonnyal számolhatunk egy olyan Vitéz-levéllal is, melyet unokaöccse, Janus Pannonius érdekében írt II. Piusnak 1459-ben, mivel a pápa erről megemlékezik ezév március 19-i emlékiratában.³⁸ „Unokaöccsének segédpüspökké nevezését kérhette, s ezt azzal indokolja, hogy az egyházkormányzati teendőket reá bízva, időt akar nyerni hittudományi tanulmányokra és az egyházi szónoklatra.”

Ugyanilyen biztos az is, hogy Vitéz 1455 elején megkérte Piccolominit, hogy az egyik legújabb művét küldje el neki, mire válaszképpen Enea a regensburgi gyűlésről szóló írását a váradi püspöknek dedikálta.³⁹

A forráshiány okai

Jól látható, hogy 1453 és 1457 közt hozzávetőlegesen mennyi Piccolomini által Vitéznek írt levélről van ismeretünk, logikusnak tűnne tehát azt feltételezni, hogy nagyságrendileg hasonló számú Vitéz által Piccolomininek írt levéllel, illetve ezek hiányával kell ma számolnunk. Ám elképzelhető, hogy kettejük levelezéséből mára nemcsak azért nem maradtak fent a Vitéz által írt levelek, mert azok azóta elvesztek, hanem mert egyes levelek talán sosem léteztek, vagy legalábbis nem olyan formában, ahogyan azt érdemes lett volna az utókorra hagyományozni.

Az előbb említett Johannes Tröster ajánlása sikerrel járt, s az ambergi születésű humanista 1455 és 1457 közt Vitéz szolgálatában állt. Nem tudni, vajon Váradon tartózkodott-e huzamosabban, az azonban bizonyos, hogy Vitéz, Piccolomini és a salzburgi érsek, Sigismund I. von Volkersdorf (1452–1461) közt működött közvetítőként, hírnökként, sőt egy alkalommal Rómában is járt követként.⁴⁰ Piccolomini egy 1455-ben keltezett levelében így ír Vitéznek.⁴¹ „Világosan megértettem, amit Johannes Tröster hírül hozott hozzám.” – majd a levél zárásaként: „A többit megtudod majd Johannestől, akit szeretnék számodra igen kedvesnek tudni.” – Úgy tűnik tehát, hogy Vitéz üzenetét Tröster szóban adhatta elő vagy Vitéz levelét szóbeli részletekkel gazdagította. Nem volt ez ritka más esetekben sem, gondoljunk csak Vitéz 1451-ben

³⁸ Fraknói 1879 (l. 4. j.), 157.

³⁹ Fraknói 1878 (l. 10. j.), Nr. 4., 5. = FRA 68, 291. ep.

⁴⁰ Tröster dialógusát is megőrző kódexben Brunni leveleit Tröster másolta. Dorothea Weber mutatott rá, hogy a Brunni levél végén található kézírás azonos a kötetben található *De vetula* lejegyzőjének írásával, így bizonyosak lehetünk, hogy Tröster másolta le a pseudo-ovidiusi művet is, és hogy annak a subscriptiója szerint Tröster 1456-ban Rómában járt. Dorothea Weber, „Ein nicht beachteter Textzeuge von Ps. Ovid, *De vetula*”, *Wiener Studien* 101 (1987) 260.

⁴¹ Piccolomini Vitéznek, 1455. május 15., Róma, in Fraknói 1878 (l. 10. j.), Nr. 6.

Bánfalvi Miklósnak írt levelére, melyet szintén azzal zár, hogy:⁴² „A többit – ami komoly* – familiárisod, Márk fogja elmondani.” Megjegyzendő, hogy Ivanich még kommentárt is fűz e részlethez: * „Komoly”: mintha ezt mondaná: „Mindez tréfa volt, ami komoly, e familiárisal üzenjük” stb. További ilyen hely például a következő: „Egyéb-ként arról, hogy milyen eredménnyel járt ez ideig való nyomozásom a főtisztelendő Giuliano legátus úr, fivéretek s az én atyám hogyléte ügyében, és hogy mint vélekedem róla, Atyaságotoknak Péter mester, jegyzóm és káplánom fog beszámolni, amit szóbe-lileg tájékoztattam erről; szíveskedjék hitelt adni szavainak.”⁴³

Fraknoi szerint Vitéz egyes levelei, szónoklatai iskolai tananyagként szolgáltak humanista megformáltságuknak köszönhetően, s bizonyítékul az egyik müncheni kéz-irat széljegyzeteit hozza.⁴⁴ A kézirati hagyományozódást megvizsgálva azonban úgy látom, Vitéz írásai nem maradtak fent sok másolatban, s a kevés másolat közül is mindössze 2 kézirat (az autográf bejegyzésekkel és javításokkal ellátott bécsi ÖNB, cod. 431.⁴⁵ és a prágai Archiv Pražského Hradu cod. lat. G XX) tartalmazza a teljes *Leveleskönyvet*, a többi kódex csupán egy-egy levelet vagy beszédet közöl. A kéziratok csekély mennyiségét a török pusztításával és egyéb más tényezővel szokás magyarázni, de még így is indokolatlanul alacsony a *Leveleskönyv* másolatainak a száma, miközben Piccolomini leveleit, amint írja, örült módon tépték ki a másolók kezéből és adták ki, s a műveiről készült ma ismert másolatok száma meghaladja a 700-at.⁴⁶ Lehetségesnek tartom, hogy az 1450-es években írt levelek hiányának okaként nem feltétlenül a kéz-iratok balsorsát kell megneveznünk, hanem valamilyen egészen más motivációt. Min-den jel arra mutat, hogy Vitéz az 1450-es években (s talán előtte és utána is) többnyire

⁴² Vitéz Bánfalvi Miklósnak, 1451. jan. 20. Boronkai (l. 5. j.), 154–155; Boronkai – Bellus 1987 (l. 5. j.), 194.

⁴³ Hunyadi nevében Giorgio Cesarininek, 1445. ápr. 28. Boronkai (l. 5. j.), 55. Boronkai – Bellus 1987 (l. 5. j.), 78. Ld. még Vitéz Giovanni da Tagliacozzonak, tarantói bíborosnak, 1446 eleje, Boronkai 60. Boronkai – Bellus 1987, 80. idézi Fraknoi is, Fraknoi 1879 (l. 4. j.), 32.

⁴⁴ Fraknoi 1879 (l. 4. j.), 111. A jegyzetekkel ellátott mű Vitéz 1455. március 23-án Bécsújhelyen III. Frigyes meggyőzése érdekében tartott beszéde, ld. Boronkai (l. 5. j.) 255–269. Boronkai – Bellus 1987 (l. 5. j.), 356–377. Az említett kódex a következő: München, BSB, clm 4016. A kódex a könyvtár digitalizálásának köszönhetően teljes egészében megtekinthető a könyvtár honlapján.

⁴⁵ A bejegyzések autográf voltát Zsupán Edina fedezte fel és ismertette kiváló tanulmányában, ld. Zsupán Edina, „Vitéz János Leveleskönyve. ÖNB cod. 431”, in *Erdélyi reneszánsz. A 2008. október 8–11. között tartott konferencia előadásai*, I., szerk. Gábor Csilla – Luffy Katalin – Sipos Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2009, 16–24.

⁴⁶ FRA 68, 320: „Et quamvis alicue epistole mee vulgo legerentur, non ego illas in lucem dederam, sed qui mecum convivunt familiares nunc has nunc illas furati ex manibus librariorum in volumen redegerant edeiderantque sodalibus, existimantes aliquid esse, quod nihil erat.” A Piccolomini-kéziratok szöveg-hagyományozódásáról ld. Paul Weinig, *Aeneam suscipite, Pium recipite, Aeneas Silvius Piccolomini, Studien zur Rezeption eines humanistischen Schriftstellers im Deutschland des 15. Jahrhunderts*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1998.

megbízóleveleket⁴⁷ írt, s ennek részben kényelmi, de sokkal inkább politikai és biztonsági okai lehettek. A megbízólevél mint műfaj révén a levél átadójának, a követnek igencsak megnőtt a szerepe, így a továbbiakban elkerülhetetlennek tűnik azon levéltári anyagok feltárása, melyek segítségével jobban megismerhetjük a Vitéz szöcsöveiként funkcionáló kancelláriai személyeket, akik a magyarországi reneszánsz szü-letésekor szerény bábaként közreműködtek.

Összegzés és adalékok

Végül, de nem utolsósorban, pár szót ejtek a kutatásból levonható konzekvenciákról és vizsgálódásaim további útvonaláról. Piccolomini Vitézhez írt ajánlólevelét, mely csupán egyetlen példányban maradt fent, hasonlóan több más Vitéznek írt levélhez, humanista levélgyűjtemény őrizte meg. Bár némely levél a főbb hagyományozódási vonalat elkerülte, tartalmilag azonban nagyjából behatárolható, milyen tartalmú kódexekben, mely összetételű kéziratgyűjteményekben érdemes további kutatásokat végezni.

Vitéz műveit Boronkai kiadása szerint összesen tizenöt forrásból ismerjük,⁴⁸ ezek némelyike már csak mikrofilmen érhető el (az ún. jugoszláv kézirat), a többi kódexekben, humanista vegyes tartalmú, illetve levelezéseket tartalmazó kéziratgyűjteményekben található, de akad két levéltári fondegység is. Ezekon kívül még további két kéziratról van tudomásunk, melyeket korábbi szövegkiadók még ismertek, mára azonban nyomuk veszett (drezdai és hédervári kéziratok).⁴⁹ Vitéz írásai szinte minden esetben Piccolomini leveleivel együtt hagyományozódtak: a bécsi *Epistolarium*-on kívüli tizenegy, Boronkai által ismertetett forrás tartalmát átvizsgálva úgy találtam, hogy ezek közül tizenegy tartalmaz Piccolomini-műveket is.

Mivel az utóbbi években a kéziratok újrakatalogizálásának és a kézirati katalógusok digitalizálásának segítségével könnyebben és alaposabban áttekinthetjük a vegyes kéziratok tartalmát, könnyen előfordulhat, hogy ha előkerül egy eddig ismeretlen Piccolomini-művet tartalmazó gyűjtemény, akkor mellette talán Vitéz elveszett opusainak egyike is felbukkanhat. Remélem, nem kell erre sokáig várnunk.

*

* *

⁴⁷ A fogalom más nyelveken: Mandatsbrief, littera creditiva, lettre d'office.

⁴⁸ Ld. a tanulmány végén a mellékletet.

⁴⁹ Az összes ma ismert forrást ld. Boronkai (l. 5. j.), 12–13.

A ma ismert Vitéz műveket tartalmazó kéziratok lelőhelyei (Boronkai nyomán, de frissítve): **vastagon** szedve azok a kötetetek, melyek Piccolomini és Vitéz műveit tartalmazták:

Budapest, OSzK, fol. lat. 1668⁵⁰

Budapest, OSzK FM 1–1660 (ún. „jugoszláv” kézirat, csak mf.)⁵¹

Budapest, MOL, DL 50404⁵²

Cambridge, Univ. Libr., cod. lat. H. h. I. 7⁵³

Esztergom, Prímási Levéltár, Arch. Eccl. Vetus no. 61⁵⁴

Kraków, Bibl. Jagell., cod. lat. 42⁵⁵

München, Bayerische Staatsbibl., clm 4016⁵⁶

München, Bayerische Staatsbibl., clm 8482⁵⁷

München, Bayerische Staatsbibl., clm 519⁵⁸

Melk, Stiftsbibl., cod. lat. 173 (=1799)⁵⁹

Praha, Archiv Pražského Hradu, cod. lat. G XX⁶⁰ (teljes *Epistolarium*)

Praha, Statní knihovna, cod. lat. XXIII D 172⁶¹

Třeboň, Archiv, cod. lat. A 16, 303 rv⁶²

Wien, ÖNB, cod. lat. 431 (kizárólag a teljes *Epistolarium*)

Wien, ÖNB, cod. lat. 3473⁶³.

⁵⁰ Leírását ld. <http://www.arcanum.hu/oszk/> oldalon. [utolsó letöltés ideje: 2012. március 1.] Boronkai cod. lat. jelzettel hozta, de fol. lat.-ra javítandó.

⁵¹ A mikrofilmet autopsziával vizsgáltam, nincs elérhető katalógusleírása.

⁵² A tartalmát ld. a Magyar Orsz. Levéltár *Collectio Diplomatica Hungarica* online adatbázisában.

⁵³ *A Catalogue of the Manuscripts preserved in the Library of the University of Cambridge*, Vol. III., Cambridge, The University Press, 1858, 242–255.

⁵⁴ Ehhez a fondhoz nincs leírás, viszont megtekinthető ld. 52. j. ottani jelzete: DF 249050

⁵⁵ *Katalog rękopisów Biblijoteki Uniwersytetu Jallońskiego, Część Wstep. Rękopisy 1–1875.*, Kraków, 1877–1881, 14. és 139.

⁵⁶ *Catalogus Codicum Latinorum Bibliothecae Regi Monacensis, Tom. I. Pars. II., Codices num. 2501–5250 complectens*, hrsg. von Karl Halm, Georg von Laubmann, Wilhelm Meyer, Monachi, 1894, 159–160. Ezt és a másik két müncheni kéziratot autopsziával is megvizsgáltam.

⁵⁷ *Catalogus Codicum Latinorum Bibliothecae Regi Monacensis, Tom. IV. Pars. I., Codices num. 8101–10930 compl.*, hrsg. von Karl Halm, Georg von Laubmann, Wilhelm Meyer, Monachi, 1874, 31–32.

⁵⁸ *Catalogus Codicum Latinorum Bibliothecae Regi Monacensis, Tom. I. Pars. I., Codices num. 1–2329 compl.*, hrsg. von Karl Halm, Georg von Laubmann, Wilhelm Meyer, Monachi, 1892, 145–146.

⁵⁹ A kódexet még cod. 1799-es sz.-mal hozta Boronkai, de azóta átszámozták, a konkordanciát ld. Christine Glaßner, *Signaturenkonkordanz der Handschriften der Benediktinerstiftes Melk*, Wien, 1993/2000. <http://www.ksbm.oew.ac.at/melk/sig.htm> [utolsó letöltés ideje: 2012. március 1.] vö. Weinig 160.

⁶⁰ *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské*, Vol. I., ed. Adolf Patera, Antonín Podlaha, Praha, 1910, 95–96.

⁶¹ A kódexről nincs katalógusleírás, Paul Weinig listájában pedig, mely a prágai Piccolomini-kéziratokat is összegyűjtötte, nem találni ezt a tételt, ld. Weinig (l. 46. j.), 161.

⁶² *Catalogus codicum manu scriptorum Trzebonae Crumloviique asservatorum*, cura Jaroslav Weber, Josef Třiska, Pavel Spunar, Praha, Akad., 1958, 115–160. Vitéz levelét ld. 150.

⁶³ Ezt és a másik bécsi kéziratot autopsziával is megvizsgáltam. Ehhez ld. Weinig (l. 46. j.), 160.